

Türk Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet: İdealize Edilen Kadın Kimliği Üzerinden Erkekliği Okumak

Nebile Eroğul¹

Özet

Türk atasözleri, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren ve ataerkil normları sürdüren dilsel bir yapı sergilemektedir. Bu çalışmada, atasözlerinde idealize edilen kadınlık ve erkeklik temsilleri incelenerek kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri ele alınmaktadır. Atasözleri, kadınlığı fedakârlık, itaat, namus, annelik ve ev içi rollerle tanımlarken, kadınları belirli kalıplara hapsedmektedir. Kadın, edilgen, nazlı ve aile büyüklerinin yönlendirmesine muhtaç bir kimlik olarak idealize edilmektedir. Erkeklik ise güç, cesaret, otorite ve namusun korunmasıyla ilişkilendirilerek ataerkil düzenin sürdürücüsü olarak inşa edilmektedir. Atasözleri, erkekliği toplumsal yapının lideri olarak tanımlarken kadını daha çok destekleyici bir konuma yerleştirmektedir. Örneğin “Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk” atasözü, kadının ekonomik bağımsızlığını yok sayarak onun babaya ve kocaya bağımlı bir yaşam sürmesini doğal bir düzen olarak sunmaktadır. Benzer şekilde, erkeğinin başarısını destekleyen bir kimlik olarak konumlandırılan kadın, toplumsal hayatta arka planda yer almaktadır. Bu durum, toplumsal normların sürdürülebilirliğine katkı sağlarken kadınların özgürleşme süreçlerini sınırlamaktadır. Günümüz toplumunda, atasözleri ve kalıp yargılar hâlâ güçlü bir etkiye sahiptir. Kadınlar özgürlük ve eşitlik mücadelesi verirken, ataerkil ideoloji toplumsal yapıda belirleyici olmaya devam etmektedir. Kadınlık annelikle, erkek çocuk doğurmakla, kanaatkârlıkla ve ev içi sorumluluklarla tanımlanırken, erkeklik liderlik ve otoriteyi içeren bir statü olarak sunulmaktadır. Bu söylemler, toplumsal cinsiyet eşitliğini engelleyen unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Dil, toplumsal değerleri inşa eden ve aktaran en önemli araçlardan biridir. Atasözleri gibi söylemler aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri nesilden nesile aktarılmakta ve eşitsizlik pekiştirilmektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için dilin eleştirel bir yaklaşımla

1 Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, nebileerogul@gmail.com, 0000-0002-8099-5559

yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Atasözlerinin sorgulanması ve dönüştürülmesi, kadın ve erkek kimlikleri arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir adımdır. Alternatif söylemler geliştirmek, bilinçli bir dönüşüm yaratmak açısından elzemdir. Toplumsal cinsiyet eşitliği doğrultusunda, dildeki kalıpların değiştirilmesi ve yeni anlamlar inşa edilmesi, kadınların ve erkeklerin eşit haklar ve fırsatlar içinde yaşayabileceği bir toplumsal düzenin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

1. Giriş

Toplumsal cinsiyet dil aracılığıyla şekillenen, korunup yeniden üretilen bir yapıdır. Atasözleri ise belirli toplumsal cinsiyet rollerinin nesilden nesile aktarımını sağlayan toplumsal yaşamda önemli söylemsel öğeler olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda nesiller arasında aktarılan atasözleri zengin bir içeriğe sahip olup kadın ve erkek imgesinin, kadın ve erkek rollerinin, kadın ve erkek arasındaki ataerkil ilişkilerin izini sürmek için derin bir muhtevaya sahiptir. Toplumun ortak belleğini oluşturan sözsöz unsurlar olarak atasözleri, kadın ve erkek rollerini belirli normlar doğrultusunda şekillendirirken toplumsal yapının ataerkil çizgisini de pekiştirmektedir.

“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel ve darbimesellere” (TDK, 2025) atasözü denilmektedir. Atasözleri milletlerin geçmiş deneyimlerini, ortak değer, inanç ve kültürünü yansıtmaktadır ve bu yönüyle de o millete mensup bireylere yol göstermektedir (Aksoy, 1968). Tanımlarda da görüldüğü gibi atasözleri kültürel aktarım araçları olarak nesiller arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda atasözlerinde kadın ve erkek rolleri, kadınlık ve erkeklik kimliği betimlenmekte, bu kimliklerin nasıl olmaları gerektiği konusunda bir sınır çizilmektedir. Atasözleri kimi zaman toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmekte, kimi zaman kadın ve erkek arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini belirlemektedir. Atasözleri, toplumun kolektif hafızasını yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel ifadeler olup toplumsal normların, ahlaki değerlerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin belirleyicisi niteliğindedir. Erkeklik ve kadınlık, bu sözlü yapılar aracılığıyla toplumsal bir kimlik olarak şekillendirilmekte bireyler bu kimliklere uygun davranmaya teşvik edilmektedir.

Atasözleri; popüler ifadeler, paylaşılan kelime dağarcığı, sözlü gelenekler, konuşma kuralları ve konuşma tarzları gibi etkileşim ve dilsel yaratıcılık biçimleridir. Sözlü geleneklere bakarak herhangi bir topluluğun üyelerinin düşünme biçimini anlamak, dolayısıyla etraflarındaki dünyayı nasıl algılayıp hissettiklerini tespit etmek mümkündür (Dominguez, 2010, s.50-55). Bu bağlamda atasözlerinin toplumsal cinsiyete ilişkin inançları, değerleri

yansıttığını ve bir dildeki atasözlerine bakarak o kültürün cinsiyetleri nasıl algıladığını anlamının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Atasözleri insan deneyimleri ve toplumların gündelik yaşamsal faaliyetleri ile ilgili olup üretildikleri toplumdaki kimliklerin nasıl hissettiklerini ve kim olduklarını nitelemektedir. Bu bağlamda atasözleri toplumsal hayata yön verici, bağlayıcı bir karaktere sahiptir (Schipper & Schipper, 2003). “Toplum ve kültür bireylerinin kim olmasını istemektedir?”, “Kim olmasına izin vermektedir?”, “Nasıl davranmasını beklemektedir?”, “Nasıl davranmasına izin vermektedir?” Bu gibi soruların tamamının cevabını atasözlerine bakarak tespit etmek mümkündür.

Ataerkil toplumların birçoğunda kadının, toplumdaki erkek üyelere itaat etmesi beklenmekte ve bu teslimiyete değer verilmektedir. Bu erkekler kadının babası, kocası, erkek kardeşi ve oğludur (Rasul, 2015). Ataerkil toplumsal yapı toplumsal cinsiyeti dil aracılığıyla inşa etmekte, bu süreçte kadın ve erkekliği dikotomik olarak konumlandırmaktadır. Bu kapsamda kadının doğa, erkeğin ise akılla ilişkilendirilerek birbirlerinin karşısına konumlandırılması gibi atasözlerinde de bu duruma benzer örnekler tespit etmek mümkündür.

Bu bölümde Türk atasözleri toplumsal cinsiyet ve erkekliğin inşası bağlamında ele alınırken, erkeklik kadınlıkla ilişki boyutu bağlamında incelenmektedir. Bir toplumda erkekliği anlamak için ön plana çıkarılan kadın kimliğini de göz önünde bulundurmak ve bu açıdan atasözlerinde erkekliği anlamak için vurgulanan ve ön plana çıkarılan, olması beklenen kadınlık ve bu bağlamda erkeklik kimliği incelemek gerekmektedir. Atasözleri ele alınırken kadınlığa ve erkeklığe vurgu yapan atasözleri yanında kadın ve erkek ilişkilerini bir arada vurgulayan atasözlerine de yer verilmektedir.

2. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi

Sosyal bilimler içerisinde öncelerde feminist çalışmalar ve kadın çalışmaları olarak anılan toplumsal cinsiyet sosyolojisi, erkeklik çalışmalarının da gündeme gelmesiyle toplumsal cinsiyet çalışmaları adını almıştır (Eroğul, 2023). Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran kişi Ann Oakley'dir. Oakley “Sex, Gender and Society” isimli eserinde toplumsal cinsiyet kavramı ile kadınlar ve erkekler arasında farklılıkların toplumsal boyutlarına dikkat çekmektedir. Oakley'e göre cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları belirten bir kavram olup bireylerin doğurganlık fonksiyonundaki farklılıkla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet ise kültürel bir meseledir, ‘eril’ ve ‘dişil’ halindeki sosyal sınıflandırmaya işaret etmektedir (Oakley, 1980, s. 16).

Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadınlık ve erkekliğin toplumsal ve kültürel olarak tanımlanması demektir. Toplumlar her iki cinsi de birbirlerinden belli şekillerde ayırmaktadır, cinslere farklı roller ve sorumluluklar yüklemektedir. Ünlü Fransız felsefeci ve yazar Simon de Beauvoir'ın 1949'da yazdığı "İkinci Cins" adlı eserinde "Kadın doğulmaz; kadın olunur." ifadesiyle kadın kimliğinin ve kadınlığın toplumda, kültür yoluyla sonradan öğrenildiğini ifade etmektedir. Beauvoir'a göre toplumsal cinsiyet sosyal koşullar ve toplumsal yapılar ile girilen ve sürekli değişim gösteren bir etkileşim ve bu etkileşimde kadın erkek öznenin "ötekisi" olarak konuşlanır (Connell, 2019).

Toplumsal cinsiyet; emek, iktidar ve duygusal ilişkilerin birbirlerinin içine girmesiyle oluşmakta, bunlar ise kadın ve erkek etkinlik ya da pratiklerini sınırlandırmak için kullanılmaktadır (Connell, 1987). Kadınlık ve erkeklik, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği etrafında örgütlenmektedir (Pilcher, 2020, s. 117).

Toplumsal cinsiyet sosyolojisi alanı 1970'lerden itibaren gelişim seyrine bakıldığında ilk yapılan çalışmaların cinsiyet farklılıklarına vurgu yaptıkları görülmektedir. İlk çalışmalarda kadınlar ve erkeklerin biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıkların toplumsal cinsiyet sisteminin belirlenmesinde bir temel olduğu varsayılmıştır. İkinci aşamada cinsiyet rollerinin toplumsallaşma süreci ile öğrenildiği, kadın olmanın ve erkek olmanın toplumsal pratikler yoluyla bireylere öğretildiği, bu roller kapsamında bireylerin davranışlarının onların toplumsal cinsiyetini belirlediği düşünülmüştür. Üçüncü aşamada ise toplumsal cinsiyetin ataerki ve toplumsal sınıf kavramı çerçevesinde değerlendirildiği, aile, din, siyaset, ekonomi, eğitim, hukuk, gündelik yaşam gibi daha birçok konuda analizlerin yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırma aynı zamanda kuşak feminizmleri olarak alan yazına girmiştir (Eroğul ve Zabun, 2022).

3. Atasözlerindeki Toplumsal Cinsiyet Kodlarının Değerlendirilmesi

Bu başlıkta atasözlerinde ideal kadınlık ve erkeklik temsilleri ile kadın ve erkek arasındaki ilişkinin ön plana çıktığı Türk atasözleri ele alınmaktadır.

3.1. Kadınlığın İnşası: İdeal Kadınlık Temsilleri

Ataerki toplumu kadınlığı ataerki değerler çerçevesinde değerlendirmekte, kadını fedakârlık, itaat, namus ve çalışkanlıkla ilişkilendirmektedir. "Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etme" gibi atasözleri kadının toplum ve erkekler tarafından tahakküm altında tutulmasını meşrulaştırmaktadır.

“Erkek getirmeyi, kadın yettirmeyi bilmelidir” atasözünde erkeğin dışarıda çalışan, evini geçindiren bir kimlik olduğu “Erkek sel, kadın göl” atasözünde ise erkeğin parayı bilinçsizce harcama eğilimi olsa da kadının buna meydan vermemesi ve tutumlu olmasının gerektiği vurgulanmaktadır. “Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var, buğday unundan keş yapar”, “Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de.” gibi atasözleri kadının az ile yetinmeyi ve az da olsa onu tutumlu kullanarak çoğaltmayı bilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

“Kadın saçı uzun, aklı kısadır” atasözünde kadının akıl yürütme kapasitesine yönelik olumsuz bir yargı dile getirilmektedir, ataerkil toplumsal yapı bu söylemleri ile aklın temsilcisi olarak erkeğin karşısına kadını konumlandırmaktadır. “Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar” atasözü kadınların ilgi alanlarına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda kadınlık eğlenme ve gezme ile ilişkilendirilmiş olup kadınların eğlenebilmek için her türlü fedakârlığı ve çabayı ortaya koyduğu, erkeklerle kıyaslandığında ise bu gibi işlere düşkün oldukları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda atasözlerindeki ideal kadın az ile yetinmeyi bilen, eğlence peşinde koşmayan, evine bağlı bir kadındır. “Yuvayı dişi kuş yapar.” atasözü de bu bakımdan ideal kadın kimliği ile ilişkilidir. Atasözlerine göre evin kadını anlayışlı, idareci ve tutumlu olursa evde huzur, dirlik ve düzen sağlanabilmektedir. “Halayıktan kadın olmaz, gül ağacından odun”, “gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz” atasözlerinde de kadının kendisinden beklenen rol ve sorumlulukları yerine getirebilecek donanımında olması gerektiği vurgulanmaktadır. “Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar.” atasözünde vurgulanan kadın kimliğinde bazı kadınların ailesini ve eşini önceleyerek evini yuvaya dönüştürdüğü, bazılarının ise bu idealize edilen durumdan uzak olarak yuvasını inşa edemediği ifade edilmektedir. Atasözü, bu idealize durumu kendi yaşantısında inşa edemeyen yani ataerkil toplumsal yapının kadınlardan beklenen rollerini yerine getiremeyen kadınları ötekileştirmektedir. “Kadın erkeği rezil de eder, vezir de.” atasözünde kadınların erkekten geri planda durmayı bilen kişiler olması gerektiği, ataerkil toplumsal yapının kadınlardan beklediği rol ve sorumlulukları yerine getirerek erkeğini “vezir” gibi güçlü bir konuma getirmesi gerektiği idealize edilmektedir.

“Pekmezi küpten, kadını kökten al” atasözü ile erkeğin eş olarak seçeceği kadının ailesine ve atasına bakılarak alınması gerektiği, temiz ve soylu olanın eş olarak seçilmesi vurgulanırken ataerkil toplumda kadınların evlenmek suretiyle eşinin ailesine dâhil oldukları, kadınların alınıp verilen bir cinsiyet olduğu vurgulanmaktadır. “Çocuksuz kadın çorak tarla” atasözünde kadınlık kimliği doğurganlıkla ilişkilendirilmekte, bir ailede çocuğun olmaması yalnızca kadına bağlı bir unsur olarak değerlendirilmektedir. “Oğlan doğuran

övünsün, kız doğuran dövünsün” atasözünde ise erkek evlat doğurmak yüceltilmektedir. Bu atasözü kimi zaman Türk toplumunda doğacak çocuğun oğlan olmasının istenmesi olarak ön plana çıkarken kız doğuran kadının ve kızı olan babanın üzülmeye sebebiyet vermiştir. Toplumda kadınlar, erkek çocuk sahibi olmaya istekli bir hale gererek, ataerkil toplumsal yapının şartlanmalarını içselleştirmektedirler. “Oğlanı her karı doğuramaz, er karı doğurur” atasözünde kadınlık er kişi olarak idealize edilirken bir kadının er kişi olması erkek çocuk doğurmasına bağlanmıştır (Acaroğlu, 1992, s. 20). Kız çocuk sahibi olmanın olumsuz bir durum olduğunu ifade eden atasözleri arasında “Kızı olan tez kocar”, “Kızın var, sızın var” ve “Kız boğazı kırk boğum olur” atasözleri örnek verilebilir. Bunun dışında kız çocuk sahibi olmayı yücelten Türk atasözleri de mevcuttur. “Atasız evin saltanatı/kızsız evin süsü olmaz.”, “Dünyanın tadı göz, açın tadı tuz, evin tadı kız” atasözleri örnek verilebilir.

“Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer” atasözü kendini bir erkeğe beğendirmek isteyen kadına iyi yemek yapmayı öğütlerken aynı zamanda kadınlık mutfakta iyi yemek yapan bir kimlik olarak vurgulanmaktadır. Bu durum aynı zamanda yemek yapma rolünün kadına özgü bir rol olduğu anlamını da taşımaktadır. Bu atasözünü içselleştiren kadınlar ev içi alanda vurgulanmış bir kadınlık inşa etmektedirler. Bu bağlamda atasözleri kadınların ataerkil şartlanmaları içselleştirmesine neden olan önemli bir unsurdur. Hegemonik erkeklik vurgulanmış kadınlığın varlığını gerektirmektedir (Messerschmidt, 2019, s. 90). Bu bağlamda bu gibi atasözlerinde ön plana çıkarılan kadın kimliğini bireysel kimliklerinde inşa eden kadınlar hegemonik erkekliğin toplumsal yapıda yerleşmesine doğrudan katkı yapmış olmaktadır. “Kadının sofusu, şeytanın maskarasıdır” atasözünde dine ve ibadete yönelen ve günlerini tamamen onlarla meşgul eden kadınların evleri, eşleri ve çocuklarıyla ilgilenmedikleri, asli görevi olan ev içi alandaki işleri aksatmaları kötü bir durum olarak ifade edilmektedir.

“Kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası” ve “erkek yapar koç olur kadın yapar hiç olur” atasözlerinde toplumsal olarak uygun olmayan ilişkileri kadınların yapmasının onları toplumdan dışlayacağı ancak aynı durumu bir erkeğin yapmasının övgü vesilesi olabileceği ifade edilirken aynı zamanda bu gibi ilişkilerden erkeklerin övünebileceği de vurgulanmaktadır. Erkeklik eril mekânlarda kadınlarla olan ilişkilerin anlatılması yoluyla yüceltilen bir kimliktir. Bu bağlamda erkek kadınlarla yaşadığı ilişkileri söylemsel olarak eril mekânlarda anlatırken erkekliğini yüceltmektedir.

Atasözlerinde kadınlık kimliği annelik rolü ile ön plana çıkmaktadır. “Öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser”, “Ağlarsa anam ağlar, başkası

(kalanı) yalan ağlar”, “Ana gibi yâr olmaz, Bađdat gibi diyar olmaz”, “Ana ile kız, helva ile koz”, “Dilsizin dilinden anası anlar” ve “Ananın bastığı yavru (civciv) incinmez (ölmez)” atasözlerinde annelik fedakârlık, ılımlılık ve anlayışlılıkla ilişkilendirilmiştir. Annesi olmayan kişilerin koruyanı ve kollayanın da olmadığı ifade edilmektedir. Anneler evlatlarıyla gerçek bir kan bağı ile ilişkili olduklarından çocuklarını her zaman koruduğı ve kolladığı belirtilmektedir. Atasözlerinde annelik söylemsel olarak evlatlarından ayrılmayan bir kimlik olarak sunulmaktadır.

“Kadını erkek değil, âr ve namus bekler.”, “Erkeksiz avrat, yularsız at.” atasözlerinde ataerkil toplumsal yapının dil yoluyla namusa ilişkin değer ve normları pekiştirdiğı görülmektedir (Kocadaş, 2016). “Altın adı pul oldu, kız adı dul oldu” atasözünde kadının toplum tarafından uygun görülen davranışları sergileyerek namuslu olması, adını lekelememesi gerektiğı vurgulanmaktadır. “Hırsızlık bir ekmekten, kaşpelik bir öpmekten” atasözünde de kadının namusunun küçük bir öpücükle bile bozulabileceğı öğütlenmektedir. Benzer şekilde “Tarlayı düz al, kadını kız al” atasözünde kadınların bekâretine vurgu yapılmaktadır ve evlenecek erkeğın dul kadın değil, kız alması önerilmektedir. “Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez”, “dişi yalanmazsa erkek dolanmaz” atasözlerinde kadın istek göstermezse, yüz vermezse erkeğın onun peşine düşmeyeceğı, erkek ile flörtleşmeyi başlatan kişinin kadın olduğı ve bu bağlamda bir erkeğı kadının baştan çıkartacağı ifade edilirken ataerkil toplumsal yapının bu gibi konularda kadını ötekileştirdiğı düşünülmektedir.

“Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al” atasözünde evlenmek için seçilen kızların annelerine bakılarak karar verilebileceğı, annesi ne ise kızının da o olduğı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda da “Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir” atasözünde kızın ailesi bilinen kişilerden istenmesinin ideal bir durum olduğı belirtilmektedir çünkü komşunun kızı annesi ve babası bilinen bir kişi olduğundan evlilikte ortaya çıkacak bazı riskler ortadan kalkmaktadır. “Tarlayı taşlı, kızı kardeşli yerden almalı” atasözünde de erkek kardeşi olan bir kızla evlenmenin idealize edildiğı görülmektedir. Çünkü erkek kardeşi olan kız, abisi tarafından korunurken aynı zamanda erkeğe hizmet etmeyi de öğrenerek yetişmektedir. Benzer bir şekilde “Kızını dövmeyen dizini döver” atasözü de kızını başıboş bırakan ailelerin sonradan pişman olacağını öğütlerken aynı zamanda kızların ailesinin evinde iyi bir şekilde yetiştirilmezlerse evlendiğinde eşinin ailesinde sıkıntı çekeceğini vurgulayan ve ataerkil toplumsal yapının kız çocuklarının nasıl yetiştirilmesi gerektiğinin sınırlarını belirleyen bir söylemi vurgulamaktadır. “Pişmiş aştan, dövülmüş

karıdan zarar gelmez” atasözü ise şiddeti bir terbiye aracı olarak gören ataerkil toplumsal yapının yansımasıdır (Ersöz, 2010).

“Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun” atasözünde bir kadının üvey evladına ve kayınvalidenin gelinine kötülük etmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Kayınvalidelere gelinine kötülük ederse kendi kızının da evlendiği yerde kötülük göreceği öğütlenmektedir. Bu bakış açısı ataerkil toplumsal yapının bir yansıması olup Türk kültüründeki kayınvalidelik geleneğini vurgulamaktadır. Ayrıca kadının kayınvalide olmak suretiyle bir statü elde ettiği, ataerkil hisseden artı bir pay alarak söz sahibi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte atasözü özünde empati anlayışına da kapı aralamaktadır. Dolayısıyla atasözünde kayınvalidelere, gelinlerini de kendi kızları gibi görmeleri gerektiği, kendi kızının başına gelmesini istemediği bir şeyi gelinine de yapmaması gerektiğini öğütlemektedir.

Atasözlerinde idealize edilen kadınlık, genellikle edilgen ve aile büyüklerinin yönlendirmesine muhtaç bir kimlik olarak temsil edilmektedir. “Kız evi, naz evi” atasözü, kadının evlilik sürecinde pasif ve nazlı olması gerektiğini pekiştirerek, kadın üzerindeki aile otoritesini meşrulaştırmaktadır. “Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır” ifadesi kadının evlilik piyasasında nesneleştirildiğini ve onun üzerinde karar verme yetkisinin büyük ölçüde ailesine ait olduğunu göstermektedir. “Çobana verme kızı ya koyun güttürür ya kuzu” atasözü, sınıfsal hiyerarşiyi kadın üzerinden kurarak, kadının toplumsal statüsünün eş seçimiyle belirlendiğini vurgulamaktadır. “Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçır ya zurnacıya” sözü kadının eş seçimi yapma kapasitesini küçümsemekte, evliliğin kadın için bir bireysel tercih olmaktan ziyade aile büyüklerinin yönlendirdiği bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Bu atasözlerinde erkeklik; karar verici, seçen ve koruyucu bir kimlik olarak kurgulanmaktadır. Kadın kimliği ise korunması gereken, doğru eş seçimi yapamayacak kadar “duygusal” bir varlık olarak ifade edilmektedir. Kadının evlilik sürecinde edilgen bir konumda görülmesi, ataerkil toplumsal yapının kadın üzerindeki tahakkümünü pekiştiren bir söylemdir. Evlilikte erkeğin etkin ve karar verici olarak konumlandığı bu atasözleri, kadını aile namusu ve toplumsal düzenin bir unsuru olarak görmektedir. Böylelikle kadının bireysel arzuları arka plana itilmektedir. Bu atasözleri, kadınların ekonomik ve sosyal bağımsızlığını göz ardı ederek onları aile ve evlilik üzerinden tanımlayan bir toplumsal cinsiyet rejiminin yansımasıdır. Bu bağlamda atasözlerinde idealize edilen kadınlık ve erkeklik rolleri, kadının özerk birey olmasını sınırlandıran, erkek merkezli bir toplumsal düzeni destekleyen söylemlerdir.

Atasözleri toplumun kültürel değerlerini, toplumsal cinsiyet rollerini ve kadınlık ile erkeklik algısını yansıtan önemli dilsel göstergelerdir. Bu bağlamda

erkeklerin mutluluğunun ve mutsuzluğunun kadınlara bağlandığı atasözleri, kadınlara yönelik belirli kalıp yargıları pekiştirmekte ve toplumsal cinsiyet rollerini idealize etmektedir. Örneğin “Avradı bet olanın sakalı tez ağarır” atasözü, erkeğin yaşlanma sürecini eşinin geçimsizliğine bağlayarak kadını huzursuzluk kaynağı olarak konumlandırırken, “Avradın gırtlığı olmaz”, “Erkeğin nefsi birdir, kadının ki dokuzdur” ve “Avradın yediği, giydiği gibi olsa, vay ol kişinin haline!” atasözleri, kadınları tüketim odaklı, müsrif ve doyumsuz bireyler olarak tanımlamaktadır (Acaroğlu, 1992, s. 18-19). Bu tür ifadeler, kadınları olumsuz özelliklerle ilişkilendirirken erkeklığe dair de belirli beklentiler oluşturmakta ve kadınlar üzerinden erkeklerin toplumsal konumlarını ve otoritelerini pekiştirme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla bu atasözleri yalnızca kadınları belirli bir kalıba sokmakla kalmayıp erkeğin de kadına karşı konumlanma biçimini meşrulaştıran bir söylem üretmektedir.

“Kadın yüzünden gülen, ömründe bir kere güler” atasözü her kadının erkeğine mutluluk veremeyeceğini veya erkeğe mutluluğu her kadının veremeyeceğini ifade ederken kadınların görevi erkeğini mutlu etmek olarak ifade edilmektedir. Bu atasözüne göre erkeğin kadın yüzünden gülmesi kolay değildir. “Kadının biri ala, ikisi beladır” atasözünde iki eşi olan erkeğin huzurunun olmayacağı, iki eşin erkeğin başına bela olacağı vurgulanmaktadır.

Ataerkil toplumsal yapı daha çok kadınların bedenlerini kontrol etmektedir. “Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etme” gibi atasözleri kadın bedeninin erkek tarafından kontrol edilmesine gönderme yapmaktadır. Bu bağlamda kadın sık sık çocuk doğurarak ev içinde kalmaya, kendisini çocuklarına ve yuvasına adamaya uygun bir hale getirilmektedir. Atasözleri kadının ev içi rollerine ve kadınlara yönelik toplumsal beklentileri dile getirmektedir.

Genel olarak atasözleri kadınlığın fedakârlık, itaat, namus, annelik ve ev içi rollerle tanımlandığını gösterirken aynı zamanda kadınları belirli kalıplar içine hapsedmektedir. Kadının doğum yapabilen bir tür olması ve çocuğun bakımı süresince anne-çocuk arasında kurulan güçlü bağlar onun rollerini belirlemektedir (Parsons & Bales, 1956, s. 23). Oakley’e göre “cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları belirten bir kavramdır: bu farklılık cinsel organla görünür olmaktadır, bireyin doğurganlık fonksiyonundaki farklılıkla ilişkilidir. Ancak toplumsal cinsiyet kültürel bir meseledir: ‘eril’ ve ‘dişil’ halindeki sosyal sınıflandırmayı işaret etmektedir.” (Oakley, 1980, s. 16). Doğurganlık özelliklerinden dolayı kadınların bedenleri doğa ile özdeşleşmiştir. Buna karşılık, erkeklerin uygarlığı ve kültürü temsil ettiği kabul edilmiştir. Doğurganlık, evlilik, eğitim, ekonomi, miras stratejilerinin hepsi miras alınan güç ve ayrıcalıkların aktarılması üzerine kuruludur

(Bourdieu, 2019, s. 66). Bu kapsamda atasözlerinde kadınlık ve erkekliğin dikotomik olarak konumlandığı, kadınların ev içi erkeklerin kamusal alanda temsil edildiği görülmektedir.

3.2. Erkekliğin İnşası: Ataerkil Değerlerin Dilde Temsili

Türk atasözlerinde erkeklik; cesaretin, gücün, otoritenin ve aklın simgesi olarak temsil edilmektedir. “Erkek adam ağlamaz” gibi atasözleri, erkeklerde duyguların baskılanmasını ifade ederken aynı zamanda gücün korunmasına vurgu yapmaktadır. “Aslan yattığı yerden belli olur” atasözü ise erkekliğin statü ve mekânsal iktidar ile ilişkilendirmektedir. Erkekliğin onur ve namus kavramlarıyla, duygularını gizlemeyle, üst bir statüye sahip olmayla ilişkilendirilmesi toplumda erkeklere özel bir sorumluluk yüklenmektedir. Erkeklik; kendisinde içkin olduğu kabul edilen şiddet, iktidar, rekabetçilik, rasyonellik, fizikî güç övgüsü ve bedensel dayanıklılık üzerinden erkekliğin kendisini esir alan bir yapıya dönüşmektedir (Günay-Erkol, 2018).

Toplumda gücün temsilcisi olarak erkeklerin bir meslek sahibi olarak ailesini geçindirmesi beklenmektedir. “Kadın malı, hamam tokmağıdır” atasözünde bir erkeğin karısının malından yararlanmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu atasözüne göre bir erkeğin karısının parasına veya malına ihtiyaç duyması güç kaybı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda atasözleri erkekliğin sınırlarını ve kaybedilme koşullarını ortaya koyarken, eşinin parasına muhtaç olan erkekleri melezleştirmektedir. Bu durum erkekliği kaybedilme riskleri ve her zaman belirsiz olan, değişkenlik gösteren geçişli bir insan olma hâline dönüştürmektedir (Ecevit, 2014, s. 170).

“Güzeller adama çok iş ederler, soyarlar, akıbet derviş ederler” atasözünde güzel kadınların erkeklerin parasını yiyeceği, bu bağlamda da kadının erkeğin parasına ihtiyaç duyan edilgen bir kimlik olduğu ataerkil bir söylem olarak ifade edilmektedir. Bu bakımdan erkeklere dikkatli olunması gerektiği öğütlenirken atasözünde erkeklerin kadınlara para yedirmemesi anlamı da bulunmaktadır. “Baba vergisi görümlük, koca vergisi doyumluk” atasözünde de kadının babasının onu evlenene kadar beslediği, evlendikten sonra ise eşinin onu besleyeceği vurgulanmaktadır. Bu atasözü geleneksel patriyarkal düzenin kadına biçtiği ekonomik bağımlılık durumunu yansıtırken erkeklere de büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Atasözünde idealize edilen erkeklik; ailesini geçindirebilen, her ihtiyacını karşılayan bir kimlik olup bu ideali gerçekleştiremeyen erkeklik streslidir ve erkekleri cinsiyet rolü bakımından strese sokmaktadır (O’Neil, 1981).

Türk atasözlerine göre erkeklerin güven vermesi, mert ve yiğit olması beklenmektedir. Ayrıca evini geçindirme sorumluluğu da ona yüklenmektedir.

Bu bağlamda “Er olan ekmeğini taştan çıkarır” atasözü oldukça dikkat çekicidir. Bu kapsamda “Erim er (yiğidim yiğit) olsun da yerim çalı dibi olsun” atasözünde de kadının erkeğine bağımlı olması beklenmekte, erkek çalışıp kazanıp evini iyi kötü geçindirirken kadının azla yetinmesi idealize edilmektedir. Bu özelliği ile atasözleri, erkeğin üstünlüğünü pekiştirirken kadını erkeği yönlendiren veya onun aklını çelen bir figür olarak konumlandırmaktadır. Bu durum “Erkeğin şeytanı kadındır” atasözünde belirginleşmektedir. Bu atasözleri toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel olarak nasıl şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca erkeğin toplumda kadından üstün olması gereken cinsiyet olduğunu da vurgulamaktadır (Zeybekoğlu, 2013, s. 53-54).

Türk atasözleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve erkeklik inşası açısından önemli göstergeler sunmaktadır. “Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?” atasözü, cesaret ve güç gibi niteliklerin yalnızca erkeklere özgü olmadığını vurgulamaktadır ancak tarihsel bağlamda bu tür atasözleri çoğunlukla erkek egemen söylemde bir istisna olarak ortaya çıkmaktadır. “Beş tavuğa bir horoz yeter” atasözü, erkekliği yönetici ve koruyucu bir pozisyonda inşa ederken kadınları edilgen olarak konumlandırmaktadır. Benzer şekilde “At ile avrat yiğidin bahtına” atasözü, kişinin satın aldığı attan ve evlendiği kadından memnun kalıp kalmayacağını önceden bilinmeyeceğini, bunların erkeğin şansına kaldığını belirtmektedir. Bu bağlamda erkeğin mutluluğunun kadına göre öncelendiği, kadının ikincil bir cinsiyet olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Bu atasözleri “hegemonik erkeklik” kimliğini vurgularken erkekliğin gücü, otoriteyi ve koruyuculuğu ifade ettiğini, kadınların ise edilgen ve tali kimlikler olduğunu vurgulamaktadır. Kadın erkeğine ve atasına hizmet ederek erkeğin ön planda olması gerektiğini kabul eden bireylere dönüşerek hegemonik erkekliğin inşasında erkeklerle kolektif bir rol oynamaktadır. Erkekliğin inşası, bu tür atasözleri aracılığıyla kültürel olarak aktarılmakta ve toplumsal cinsiyet normlarının pekiştirilmesine hizmet etmektedir.

Türk atasözleri, erkeklik inşasını ve toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen güçlü anlatılar sunmaktadır “Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyüt ekmek getirsin” atasözü, erkek çocuğun ekonomik üretkenlikle özdeşleştirildiğini ve toplumsal bir değer olarak görüldüğünü göstermektedir. “Balın âlâsı oğlun tazesinden” ifadesi, oğlan çocuğunu taze, verimli ve değerli bir varlık olarak sunarken erkekliği doğrudan biyolojik ve ekonomik bir avantajla ilişkilendirmektedir. “Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü” atasözü, torun erkek evlattan olursa “oğul balı”, kız evlattan olursa “bahçe gülü” diye sevilir anlamına gelmektedir. Bu durum Türk toplum geleneğinde erkek çocuktan olan torunun ata soyundan geldiği gerekçesiyle daha değerli olduğunu göstermektedir. Böylelikle erkek çocuk aile için bir kazanç ve güç

kaynağı olarak tanımlarken kız çocuk estetik ama geçici bir unsur olarak nitelendirmektedir. “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün” sözü, erkek çocuğun aile içindeki statüsünü yüceltirken, kız çocuğunu toplumsal bir yük olarak değerlendiren ataerkil bakış açısını pekiştirmektedir. “Devlet oğul, mal tahıl, mülk değirmen” ifadesi, erkekliği yönetim ve mülkiyetle özdeşleştirerek erkeklerin toplumsal güç dinamiklerinde merkezi bir konumda olduğunu vurgulamaktadır. “Baba himmet, oğul hizmet” atasözü küçüklerin büyüklerinden yardım istemeye hak kazanabilmeleri için öncelikle görevlerini iyi yapmaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu durum patriyarkal mirasın sürekliliğini sağlarken erkek çocuk için hem otoritenin devamını hem de hizmet yükümlülüğünü belirleyen bir yapı sunmaktadır. Bu atasözleri erkekliğin üretkenlik, otorite ve ekonomik güçle şekillendiğini gösterirken kadınlığı daha çok pasif, ikincil ve bağımlı bir konuma yerleştirmektedir. Erkek çocuk doğurmanın ve büyütmenin toplumsal statü kaynağı olarak görülmesi, ataerkil sistemin yeniden üretilmesine katkı sunmaktadır. Bu atasözleri toplumsal cinsiyet rollerinin tarihsel ve kültürel inşasını destekleyen ideolojik araçlar olarak işlev görmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel söylemler ve atasözleri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan kalıplar halinde inşa edilmektedir. Bu bağlamda “Erim er olsun da yerim çalı dibi olsun” atasözü, kadının ekonomik refahtan çok, erkeğin güçlü ve sorumluluk sahibi olmasını öncelediğini göstermektedir. Bu durum erkekliği maddi başarıdan ziyade otorite, kararlılık ve aileyi yönetme kapasitesi ile tanımlayan ataerkil anlayışı desteklemektedir. “Erkek koyun kasap dükkânına yakışır” ve “Erkeklik öldü mü, erkeklik sende kalsın!” sözleri, erkekliğin güç ve dayanıklılıkla özdeşleştirildiğini ve bu niteliklerin kaybolmaması gereken bir değer olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. “Oğlan atadan öğrenir sofrayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi” atasözü ise toplumsal cinsiyet rollerinin aile içinde katı biçimde ayrıldığını ve bireylere bu doğrultuda sorumluluklar yüklendiğini göstermektedir. Bu atasözleri, erkekliği toplumsal düzenin sürdürücüsü olarak inşa ederken kadınları daha çok ev içi alanla sınırlı kılan ataerkil değerleri pekiştiren söylemler olarak işlev görmektedir.

“Buğdayım var deme ambara girmeyince, oğlum var deme yoksulluğa ermeyince” atasözü, erkekliğin üretkenlik ve ekonomik sorumlulukla tanımlandığını gösterirken erkek çocuğun zorluklarla sınıandığında değerli sayıldığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde “Baba oğluna bir bağ bağışlamış; oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş” atasözü, erkekler arası kuşaklar boyu süren güç ve mülkiyet ilişkilerini yansıtmaktadır. “Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır” atasözü ise erkek soyunun birbirine bağlı olduğu ve babanın eylemlerinin oğul üzerinde doğrudan etkili olduğunu ifade

etmektedir. Bu atasözleri, erkeklığı ekonomik üretkenlik ve soyun devamı bağlamında koşullandırırken erkekler arası hiyerarşik ilişkileri de sürdürmeye katkı sağlamaktadır. “Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını” ve “Erim er olsun da yerim çalı dibi olsun” gibi atasözleri, kadınların toplumsal statüsünü doğrudan erkekle ilişkilendirmekte, ataerkil yapının kadınlar tarafından da içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal statü farkı, kadınlık ve erkeklik algılarını belirleyen söylemlerle desteklenir. “Atta avrat uğur vardır” atasözü, kadını bir erkek için bereket ve şans unsuru olarak konumlandırırken, onu bireysel bir özne olmaktan çok, erkeğin hayatına anlam katan bir nesne olarak betimler. Benzer şekilde, “Avrat malı, kapı mandalı” atasözü, kadının mal varlığının bağımsız bir ekonomik değer olarak görülmeğe ziyade, erkeğin onu kullanmaması gereken bir unsur olarak değerlendirildiğini gösterir. Ancak “Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi?” ifadesi, geleneksel cinsiyet rollerine bir karşı çıkış niteliği taşır ve kadınların da güç ve cesaret sahibi olabileceğini vurgular. Bununla birlikte, ataerkil normlar içindeki az sayıdaki istisna niteliğindeki bu tür ifadeler, genel çerçevede erkek egemen söylemi zayıflatmaktan ziyade onun istikrarlı devamlılığını sağlayan bir denge unsuru işlevi görür. Atasözleri aracılığıyla kadın ve erkek kimlikleri belirli kalıplara oturtularak toplumsal yapı içinde yeniden üretilmekte ve güç ilişkileri sürdürülebilir hale getirilmektedir.

“Erkek adam ağlamaz” atasözü duygusallığın erkeklikle bağdaşmadığını, erkek olmanın güçlü, dayanıklı ve duygularını bastıran bir kimlik gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu söylem erkeklığı duygusal direnç ve kontrol üzerinden tanımlarken erkekler üzerindeki psikolojik baskıyı da pekiştirmektedir. “Aslan yattığı yerden belli olur” atasözü ise erkeğin statüsünü ve gücünü ifade etmekte, hane reisi olarak ekonomik güce ve toplumsal otoriteye sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Erkeklığın güç ve otorite ile tanımlanması, bireysel kimlikten ziyade toplum tarafından belirlenen kalıplara uygun davranmayı zorunlu kılmaktadır. Böylelikle erkeklik de tıpkı kadınlık gibi toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmektedir. Bu çerçevede ataerkil normlar, erkeklığı hem fiziksel güç ve otorite ile hem de belirli duygusal ve sosyal kısıtlamalarla vurgulamaktadır.

“Toplumsal cinsiyetçi yapı içerisinde erkeklerin yaşamları güce sahip olmak, güç üretmek ve gücün kendisi olmak biçiminde inşa edilmiştir.” (Çakır, 2017, s. 322). Erkeklik evin geçimini sağlama, iktidar sahibi olma, gücü kullanma, silah kullanma ile ataerkil toplumsal yapı tarafından inşa edilmektedir (Eroğul, 2023). Erkeklığın inşasında güç kavramı kadar namus ve hane reisliği de önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel ataerkil

toplumlarda, erkek yalnızca ekonomik üretici olarak değil aynı zamanda ailenin ve toplumsal düzenin koruyucusu olarak da konumlandırılmaktadır. Erkeklerin namus algısı üzerinden denetleyici bir rol üstlenmesi, kadınların ise namus objesi olarak değerlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren unsurlar arasındadır. Bu bağlamda erkeklik söylemleri, bireysel özgürlükten çok toplumsal rollerin devamlılığını sağlayan mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Erkeklik, kadınları ve aileyi kontrol altında tutmakla da anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla dilde var olan ataerkil değerler, erkekliği bir statü ve sorumluluklar bütünü olarak tanımlayarak toplumsal normların sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. Atasözlerinde erkeklik; güç, cesaret, otorite ve namusun koruması gibi kavramlarla tanımlarken ataerkil düzenin devamlılığı da desteklenmektedir.

3.3. Erkeklik ve Kadınlık Arasındaki İlişkisellik

Erkeklik ve kadınlık, birbirini tamamlayan kimlikler olmalarının yanında, hiyerarşik bir düzen içinde bulunmaktadır (Çekiç ve Çetin, 2021). Kadın ve erkek arasındaki ilişkilere vurgu yapan atasözleri, genellikle ataerkil toplumsal yapının korunmasına destek verirken kadını ikincil bir pozisyona yerleştirmektedir.

Kadınlık ve erkeklik, toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli yeniden üretildiği ve ilişkisel olarak biçimlendirildiği bir çerçevede inşa edilmektedir. “Erkek vefakâr, kadın cefakâr” atasözü, kadının aile içindeki fedakârlık rolünü vurgularken erkeği de bu fedakârlığı takdir etmesi ve eşine karşı vefalı olması gereken bir kimlik olarak tanımlamaktadır. Bu atasözü aynı zamanda kadını ailenin çekirdeği olarak konumlandırırken, ailesinin mutluluğu için onun çeşitli zorluklara katlanmasını beklemektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu eşitsiz roller, ataerkil yapının bir parçası olarak her iki tarafın da toplumsal beklentiler doğrultusunda şekillenmesini sağlamaktadır. Kadın, adeta bir “sürekli fedakârlık yapan” kimlik olarak kendisini ailesine adanmış ve gayretli (Silaen vd.,2024), erkek ise bu fedakârlığı karşılamak zorunda olan kadına karşı “simgesel vefakar” olarak karşılık vermektedir.

“Bir adamın karısı o adamın yarısıdır” atasözü, erkeklik ve kadınlığın bir bütün olarak işlev gördüğünü ve birbirlerinin gücünü tamamlayan varlıklar olduklarını ifade etmektedir. Ancak burada dikkat çeken nokta, kadının bu tamamlayıcı rolünün genellikle erkeğin güç ve başarılarını pekiştirmek için kullanılmasıdır. Atasözündeki bağlam dikkatli incelendiğinde “bir kadının kocası o kadının yarısıdır” şeklinde değildir. Atasözü söylemsel olarak erkekliği kadınlıktan öncelikli görmektedir. Erkekliğin toplumsal olarak güç, otorite ve başarı ile ilişkilendirildiği bir yapıda merkezi rol oynadığı, kadının

ise bu başarıya daha çok erkeği destekleyici bir rol üstlenerek katkı sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda kadın kimliği, erkek kimliğine hizmet eden bir varlık olarak konumlandırılmaktadır. Bu örnekteki gibi atasözleri, kadınları daha çok görünmeyen, arka planda duran ve erkeğin başarısını destekleyen kimlikler olarak tanımlamaktadır. Erkeklik ise bu güç ilişkisini pekiştiren, toplumsal normların belirlediği liderlik ve başarı rollerini bünyesinde taşımaktadır.

“Avradı eri saklar, peyniri deri” ve “Horoz kadar eri olanın, harman kadar yeri olur” atasözleri erkeğin güçlü ve koruyucu bir kimlik olarak konumlandırmaktadır. Kadın ise korunması gereken bir varlık olarak sunulmaktadır. Bu söylemler kadınların toplumsal olarak savunmasız, pasif ve korunması gereken bireyler olarak görüldüğünü göstermektedir. “Kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek erkektir” atasözü ise, kadının dışarıdan ne kadar değerli görünse de evin ve ailenin geçimini sağlamak ve yönetmek gibi sorumlulukların erkeğe ait olduğunu hatırlatmaktadır. Bu söylemler erkeklik ve kadınlık arasındaki hiyerarşiyi güçlendirirken her iki kimliği de birbirine bağımlı hale getirmektedir. Ancak bu bağımlılık, kadınların özgürlüğünü kısıtlayan ve erkeğin gücünü pekiştiren ataerkil toplumsal yapıyı desteklemektedir.

Kadınlık ve erkeklik arasındaki ilişkiyel bağ, toplumun belirlediği normlar ve roller üzerinden şekillenmektedir. “Kişiyi vezir eden de karısı, rezil eden de” atasözü, kadının erkeğin yaşamındaki etkisini vurgularken kadının rolünü belirleyici bir unsur olarak tanımlamaktadır. Atasözünde kadın, erkeğin hem gücünü pekiştiren hem de zayıf düşüren bir öge olarak görülürken, erkek ise kadının bu etkisi altında şekillenen bir varlık olarak görünmektedir. Bu söylem, kadının erkeğin yaşamındaki etkisini büyük ölçüde negatif veya pozitif biçimde belirlemesine dayalı olarak ataerkil düzenin kadına atfettiği iktidar ve sorumluluk algısını yansıtmaktadır. Bu atasözü kadınlara da bir sorumluluk yüklemektedir. Erkeğin rezil veya vezir olması kadının iradesine bağlanmıştır. Kadınlık, erkeğin güç ve statüsünü belirleyen bir kaynak olarak kurgulanmakta, dolayısıyla kadının davranışları ve tutumları erkekliği hem inşa eden hem de yıkan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

“Gelini ata bindirmişler ya nasip demiş” ve “Gelin eşikte, oğlan beşikte” atasözleri, evliliğin ve aile içindeki ilişkilerin kadın ve erkek arasında belirli kalıplara oturtulduğu söylemler olarak okunabilir. Gelin, evliliğe hazırlık sürecinde ve evlilik sonrasında belirli bir statüye sahiptir ancak kadının bu statüye erişmesi toplumsal normlara göre belirlenmektedir. “Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası” atasözü, toplumsal cinsiyet ve aile içindeki rollerin nasıl hiyerarşik bir yapıya oturduğunu ortaya koyan bir söylemdir.

Bu atasözü, erkek ve kadın arasındaki güç dinamiklerinin, özellikle de evlilik ilişkileri ve aile içindeki konumlar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Burada, oğlanın annesinin, gelin geldikten sonra ikinci planda kalması ve dışlanması gerektiği ima edilirken, kızın annesi ise gelin evine gelin gidene kadar değerli ve saygın bir figür olarak kabul edilmektedir. Bu atasözüne göre erkek evlenince, ailesiyle olan ilişkileri genellikle daha az belirleyicidir ve kadının ailesi evlilik sonrası daha fazla öne çıkmaktadır. Bu durum, erkekliğin toplumda hâkim olan otoritesine rağmen, kadınlık üzerinden inşa edilen aile ve toplumsal düzenin güçlendirilmesine hizmet etmektedir.

Kadının erkeğe karşı üstünlüğü ve erkekliğin bazı zaaflarını ifade eden atasözleri de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dildeki yansıması olarak analiz edilebilir. “Kadının fendi, erkeği yendi” atasözü, kadınları erkeklere karşı zeki ve stratejik olarak üstün bir konumda gösterirken, toplumsal cinsiyet rollerinin daha karmaşık bir hale geldiğini vurgulamaktadır. Kadının zekâsı ve kurnazlığı erkekliği bazen zayıflatabilen bir güç olarak kabul edilirken, bu durum erkeklerin geleneksel otoritesine karşı bir tehdit gibi de yorumlanabilir. “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar” atasözü, kadının toplumdaki konumunu ve ailedeki ilişkilerini daha da derinleştirirken erkek ve kadının ilişkilerinin nasıl kesiştiğini göstermektedir. Son olarak “Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz oldu anayı” atasözü, erkeklerin annelerinin çabalarına karşı bir kayıtsızlık ve mesafelenme gösterdiğini ifade etmektedir. Bu da erkeğin evlenip bireysel bir kimlik geliştirdikten sonra annesine karşı olan duygusal bağı zayıfladığına vurgu yapmaktadır. Bu başlıkta örneklendirilen atasözleri kadınlık ve erkeklik arasındaki güç ve statü farklarının dil aracılığıyla pekiştirildiğini göstermektedir.

4. Tartışma ve Sonuç

Türk atasözleri, toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren ve ataerkil normları sürdüren bir dilsel yapıya sahiptir. Atasözlerinde sıkça karşılaşılan kadına dair kalıp yargılar, genellikle kadını pasif, fedakâr ve edilgen bir kimlik olarak sunmaktadır. “Kadının fendi erkeği yendi” gibi atasözleri, kadının zekâsını erkeklere karşı bir üstünlük olarak gösterse de bu, kadının toplumsal güçteki gerçek konumunu değiştirmez. Kadın, genellikle erkek kimliği olarak baba, koca, abi gibi bir erkeğe bağımlı ve ikincil bir kimlik olarak yer almaktadır, bu da atasözlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadının ikincil konumunu yeniden üreten bir dilsel araç olarak işlev görmesine neden olmaktadır. Atasözleri, kadının toplumda erkeğin tamamlayıcısı olarak var olması gerektiği fikrini pekiştirmekte ve toplumsal yapıyı, kadını “korunması gereken”, “evin çeki düzenini veren” bir kimlik olarak idealize etmektedir.

Atasözleri, toplumun ve kültürün kadın ve erkekten beklediği roller, sorumluluklar ve değerler doğrultusunda bireyleri koşullandırmakta ve bu durum ataerkil zihniyetin pekişmesine neden olmaktadır. Birey, aile yaşamında, eğitim sürecinde ve içinde bulunduğu çeşitli toplumsal organizasyonlarda atasözleri aracılığıyla ataerkil şartlanmaya maruz kalmaktadır. Bu söylemler, “kadın nasıl olmalıdır?” ve “erkek nasıl olmalıdır?” sorularına toplumsal cinsiyet kalıp yargıları çerçevesinde yanıtlar sunmaktadır. Buna göre kadın; uysal, ılımlı, yumuşak başlı, ev içi alanda yetkin ve becerikli bir birey olarak tanımlanırken, erkek; çalışan, evini geçindiren, güçlü, otoriter ve lider bir figür olarak idealize edilmektedir. Dolayısıyla atasözleri, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik kalıp yargıları içselleştirmesinde etkili söylemler arasında yer almaktadır.

Günümüz toplumsal yapısında atasözlerinin ve kalıp yargıların etkisi oldukça güçlüdür. Kadın, toplumsal olarak özgürlük mücadelesi verse de hala pek çok alanda eşitsizliği deneyimlemekte; ataerkil ideoloji, toplumsal hayatta ve ilişkilerde kadınları sınırlayıcı rollerle tanımlamaktadır. Atasözleri kadının konumunu sosyal bir yapının parçası olarak belirlemekte ve kadının özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır. Atasözlerinde kadınlık annelikle, erkek çocuk doğurmakla, azla yetinmeyi bilmekle, iyi yemek yapmakla temsil edilmektedir. Bu bağlamda atasözlerindeki söylemsel olarak dile getirilen toplumsal cinsiyet ideolojisinin ele alınması, bu ideolojinin sunduğu toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yeniden inşa edilmesi adına büyük bir önem taşımaktadır. Bu ifadelerin gündelik dilde ve toplumsal yapıda sürdürülmesi, kadının toplumsal hayatta daha geniş yer bulmasını engellemektedir. Bu bağlamda atasözlerinin anlamlarının sorgulanmasının ve dönüştürülmesinin, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından, dilin yeniden değerlendirilmesi, kadınların ve erkeklerin eşit haklar ve fırsatlar içinde yaşadığı bir toplum inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı kalıp yargılar, dil yoluyla çocuklardan yetişkinlere kadar her yaş grubuna öğretilmekte ve bu da toplumsal eşitsizliği sürdürmektedir. Bu çalışmada olduğu gibi atasözlerinin içeriğine yönelik yapılan eleştirel ve alternatif söylemler, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilinçli bir dönüşüm yaratabilir. Kadın ve erkek kimlikleri arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak, her iki cinsiyetin de toplumsal değerler karşısındaki haklarının eşitlenmesini sağlamak için dildeki kalıpların sorgulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Acaroğlu, T. (1992). *Türk atasözleri*. İstanbul: İletişim.
- Aksoy, Ö. A. (1968). *Atasözleri ve deyimler: El kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bourdieu, P. (2019). *Eril tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). (5. Basım). İstanbul: Bağlam.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. (N. Konukçu, Çev.). Ankara: Phoenix
- Çakır, H. (2017), Erkeklerin sosyalleşmesinde öğrenilmiş güçlülük: Kavramsal bir inceleme. *Researcher: Social Sciences Studies*, 5(4), 320-334.
- Çekiş, F., & Çetin, E. (2021). *Toplumsal cinsiyet temelli kimlik inşası: Erkeklik kimliğinin oluşumu, tutum ve davranışlar üzerinde etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Dominguez B. E. (2010). *Function of proverbs in discourse: The case of Mexican transnational social network. Series-Contributions to the sociology of language*. USA: Walter de Gruyter.
- Ecevit, Y. (2014). Erkeklik. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* içinde (s. 167-193). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eroğul, N. & Zabun, B. (2022). Toplumsal cinsiyet çalışmaları: Erkeklik çalışmaları ile eleştirel erkeklik çalışmaları bağlamında bir değerlendirme. *International Academic Social Resources Journal*, 7(42), 1229-1237.
- Eroğul, N. (2023). *Erkekliğin inşası bağlamında dijital televizyon dizileri: "Bir Başkadır" örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ersöz, A. G. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadına yönelik toplumsal cinsiyet rolleri. *Gazi Türkiyat*, 1(6), 167-182.
- Günay-Erkol, Ç. (2018). İlet, zillet, erkeklik: Eleştirel erkeklik çalışmaları ve Türkiye'deki seyri. *Toplum ve Bilim*, 145, 6-31.
- Kocadaş, B. (2016). Sosyolojik açıdan gençlerin namus ve şiddet değerlendirmeleri. *Sosyolojik Düşün*, 1(2), 27-39.
- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik erkeklik: Formülasyon, yeniden formülasyon ve genişleme* (Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi, Çev.). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Oakley, A. (1980). *Sex, gender and society*. London: Temple Smith.
- O'Neil, J. M. (1981). Patterns of gender role conflict and strain: Sexism and fear of femininity in men's lives. *Personnel and Guidance Journal*, 60, 203-210.
- Parsons, T. & Bales, F. (1956). *Family, socialization and interaction process*. USA: The Free Press of Glencoe.

- Pilcher, J. (2020). Cinsiyet ve cinsiyet eşitsizlikleri üzerine aıklamalar. A. Giddens (Ed.), *Sosyoloji* (G. Altaylar, ev.) içinde (s. 109-119). İstanbul: Say.
- Rasul, S. (2015). Gender and power relationships in the language of proverbs: Image of a woman. *FWU Journal of Social Sciences*, 9(2), 53-62.
- Schipper, M., & Schipper, W. J. J. (2003). *Never marry a woman with big feet: Women in proverbs from around the world*. New Haven and London: Yale University Press.
- Silaen, R. T., Purwoko, P. S., Sukarna, T., Illu, J., & Ming, D. (2024). Proverbs 31: 10–31: The Significance of A Qualified Wife As A Noble Woman. *European Journal of Theology and Philosophy*, 4(2), 11-18.
- Zeybekoğlu, . (2013). *Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklilik olgusu*. Ankara: Eđiten Kitap.

